

Штепа О.О.

аспірант,

*Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка*

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЯК МЕНТАЛЬНИЙ АРХЕТИП УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР

З прадавніх часів буття української людини не можна було уявити без певних речей, що оточували її, допомагали їй у пізнанні мінливого, інколи, жорстокого світу, та, головне, що цілковито перебували під повним її пануванням – тобто у власності.

Сучасне вітчизняне законодавство визначає, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Крім того, власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном. Також є поділ власності на такі форми: власність Українського народу, приватна власність, державна власність, комунальна власність [1].

Проте, ментальні автоматизми у сфері володіння матеріальними об'єктами подекуди суттєво різняться від букви і навіть духу закону. Це пов'язано як з історичними умовами формування етносу, так і з вродженими психічними патернами, що визріли в його надрах.

Загальновідомо, що лєвова частка поведінкових стереотипів людини формується при народженні та в процесі сімейного виховання у перші роки життя. Батьки та інші близькі родичі передають історичний досвід своєї спільноти у вигляді міфів, казок та пісень. Важливе значення сім'я має і в дорослому житті українця, зокрема, і в усіх питаннях пов'язаних з власністю.

На думку вітчизняного етнопсихолога В. Яніва, саме в родині виявляється нахил українця до землеволодіння й утримання приватної власності. Це глибоко відчута відповідальність за долю родини, на переконання дослідника, вела у нас до ощадності, яка мала забезпечити нащадкам умови розвитку. Здобуті важким зусиллям матеріальні засоби ніколи не мали бути змарновані. Вони були міцно зв'язані з тим, хто їх набув, і з тими, для кого він живе та працює [2, с. 266]. Т. Єфременко звертає увагу, що за народними правилами право власності захищала і фіксувала, вказувала на її недоторканість особлива система знаків – межа (нерозривна смуга між індивідуальними ділянками орних земель), «значкування» (позначення права власності на худобу) тощо. Зазіхання на чужу власність, за твердженням автора, різко засуджувалися («Не ори чужої межі, то й не будеш у грісі»), «Нажите махом, піде прахом», «Краще своє латане, ніж чуже хапане») [3, с. 110].

Для нації хліборобів право приватної власності взагалі і особливо права власності на землю мало неабияке значення. За влучним висловом В. Липинського, «тільки знищення приватної власності на землю може розвалити хліборобський клас, вийнявши з хліборобства його душу, усунувши момент творчості з праці хлібороба, що цею своєю індивідуальною працею

перетворює, культивує свій власний участок землі» [4, с. 22]. Проте, саме цей страшний злочин проти українського селянства було вчинено в період так званої «радянської колективізації», коли останнє було позбавлено не лише права власності на худобу та робочий інвентар, але набутками новітніх псевдогосподарських організацій – колгоспів стали і величезні площі ріллі, силоміць відібраної в хліборобів. У цей час виникає славнозвісний вислів «усе навколо – колгоспне, усе навколо – моє», і визначив (а точніше сказати поглибив) ставлення населення до державної та комунальної власності як до «своєї» у буквальному значенні цього слова.

Георгій Булашев оповідає про міфічні уявлення наших предків, згідно з якими, коли Господь прокляв змія з міфу про першорідний гріх, той одразу ж пішов попід землю, і куди він пішов, там усюди заросла земля лісом. Оскільки і згодом для зростання лісу від людини не вимагалось жодних особливих зусиль, то в народі вкорінився погляд на ліс як на *Vonum nullius*, внаслідок чого крадіжка лісу, а надто панського – і до того ж на дрова, не вважається вартим осуду (мати-земля родить його на загальну потребу всіх і кожного) [5, с. 296].

Т. Єфременко також наголошує, що в українських селян завжди вважалось цілком законним і справедливим користування дарами природи до появи яких людина не доклала своєї праці (збирання ягід, меду, грибів, трав, ловля риби, птахів тощо). Із розвитком приватної власності, на думку дослідниці, це право було різко обмежене і залежало від доброї волі власників цих лісів, річок і луків [3, с. 110].

Проте, в роки радянської влади, у вітчизняній суспільній свідомості подібне ставлення почало поширюватись на всю державну та комунальну власність. По-перше, як ми вже зазначали, власність приватна, що була такою дорогою для української душі, була майже ліквідована. По-друге, відбувається знецінення людської праці, пов'язане з такими чинниками: масове застосування примусової (фактично рабської) праці, основним оплотом якої стає система концентраційних таборів ГУТАБ, в котрих, як відомо, працювали «вороги народу», яких радянська етика до людей відносила лише формально; надзвичайно мізерна оплата праці трударів, а подекуди і повна її відсутність (згадаймо роботу за «трудодні» в українському селі); форсована індустріалізація, що у небачених масштабах витісняла з виробництва людей та замінювала їх машинами (масового безробіття вдалося уникати спочатку завдяки безпрецедентним за масштабами репресіям та надзвичайно кровопролитній II світовій війні, а потім – впровадженню унікальної за своєю неефективністю командно-адміністративної планової економіки). По-третє, широке розповсюдження в радянському суспільстві явища «несунів» – працівників, які виносили з місця роботи все, що погано лежало і могло знадобитись у власному господарстві. Суспільна мораль навіть не особливо засуджувала цей побічний прояв побудови «світлого комуністичного майбутнього», беручи до уваги низький рівень заробітної плати таких працівників, а також той факт, що планова економіка просто не здатна була реалізувати за готівку того обсягу товарів, які вироблялись на радянських підприємствах.

Саме в цей час і відбувається знецінення праці та деформація уявлень про власність як таку, які стали невід'ємною складовою так званої «радянської ментальності». Оскільки населення українських земель в той період стало об'єктом жахливого експерименту, в ході якого формування нових архетипів несвідомого відбувалося прискореними темпами із застосуванням масових репресій, штучних голодоморів, кривавих воєн, то всього лише через сімдесят років після його закінчення вітчизняний етнос отримав нові поведінкові стереотипи, що нажалі і досі панують в нашому соціумі. Саме завдяки вказаним психічним автоматизмам після розпаду СРСР з'явилась певна кількість «нових українців», які тим чи іншим способом (зазвичай кримінальним чи напівкримінальним) змогли заволодіти колишньою державною та комунальною власністю і збагатитися. При цьому, далеко не всіма членами суспільства їх дії були засуджені, адже, вони виявились «підприємливими і спритними», а власність колишньої імперії все одно тепер «нічийна».

Дію вказаних поведінкових автоматизмів ми можемо відчувати на собі і сьогодні. Хрестоматійним є приклад видобування бурштину на «нічийних» землях в Західній Україні, що перетворили колись мальовничі краєвиди на «місячний ландшафт», або хижацьке вирубування «нічийних» лісів Закарпаття, в результаті якого регіон опинився на межі екологічної катастрофи. Крім того, вітчизняні чиновники з тих же міркувань зовсім не гребують запусити руки в нашу спільну (а отже по суті «нечийну») бюджетну кишеню, за рахунок якої будують немалі будинки, купують автівки престижних моделей, навчають своїх дітей за кордоном. У комплексі з корупцією розкрадання державного майна є надзвичайно потужним деструктивним фактором в контексті сучасного вітчизняного державотворення.

Виправити вказані негативні тенденції зможе лише розробка та впровадження державної політико-правової ідеології, яка, в цілому базуючись на етнічних ментальних архетипах, буде корегувати їх негативний вплив на державотворчі процеси, зокрема, проведення глибоких структурних реформ усіх сфер суспільного життя, чого давно очікує від діючої влади як світова спільнота так і лєвова частка вітчизняного соціуму.

Список використаних джерел:

1. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс] // Ліга Закон: Правовий портал. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030435.html (дата звернення 14.10.2017 р.). – Назва з екрана.
2. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду / Володимир Янів // Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів / Упорядник М. Шафовал. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 341 с. – С. 243-272.
3. Єфременко Т. Економічна ментальність українського етносу / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 103-127.
4. Липинський В. Наша орієнтація / В. Липинський // Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина II. / В. Липинський [Електронний ресурс] // Вікіджерела. – Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/Листи_до_братів-хліборобів/II (дата звернення 14.10.2017 р.). – Назва з екрана.
5. Міфи України: за книгою Георгія Булашева «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях». – К.: Вид-во «Довіра», 2003. – 384 с.